

O C J E N E I P R I K A Z I

M. BARADA, HRVATSKA DIASPORA I AVARI.

Starohrvatska Prosvjeta, III. ser., 2. sv., 1952, str. 7—17.

I. U svojim tezama — drugačije se taj prilog gotovo ne može nazvati zbog njegove veoma oskudne argumentacije, a on je uostalom i nastao 1949 u obliku teza za diskusiju — prof. Barada izlaže svoju interpretaciju »početka i osnova povijesti hrvatskog naroda«, o kojem »ovisi shvaćanje ne samo početnih nego i poznijih faza hrvatske povijesti« (str. 7); ta konstatacija nesumnjivo vrijedi za različite konkretne teorije o društvenoj strukturi Hrvata u vrijeme domaćih vladara i njezinu postanku, a među njima i za vlastitu piščevu koncepciju tih pitanja kako ju je nakon ponovnoga bitnog mijenjanja (usp. Barada—Katić—Šidak, Hrvatska povijest, 1941¹, 1943²; Barada, Postanak hrvatskog plemstva, Časop. za hrvat. povijest I, 1943, str. 193—218) predložio u svojoj knjizi Hrvatski vlasteoski feudalizam (Djela JAZU 44, 1952, str. 13—34). Međutim, ja sam, mislim, ipak pokazao, da to povezivanje seobe s društvenom strukturom nije ustvari nužno potrebno, jer ključ za obrazloženje postanka društvene strukture Hrvata u XI. st. treba u svakom slučaju tražiti u gotovo 500-godišnjem razvitku od naseljenja do vremena postanka isprava i drugih izvora o prilikama u XI. st., a ne u različitim slojevima u vrijeme naseljavanja (usp. Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov, ZČ 4, 1950, str. 23—126, a naročito 82; ZČ 5, 1951, str. 375; Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata, HZ 5, 1952, str. 1—56, naročito 50—53; Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Dela SAZU, razr. za zgodov. in družb. vede 7, 1952, str. 425—505, za pitanja te vrste u razvitku Slovenaca).

Jezgra današnje Baradine koncepcije hrvatskog društvenog razvitka u vrijeme narodnih vladara — isticanje vremenske oznake osjećam potrebnim, jer Barada sam ne spominje svoja ranija mišljenja niti razloge za napuštanje njihove argumentacije — izgleda u sažetom obliku ovako:

1. U pogledu izvora Barada odustaje od korišćenja Konstantina Porfirogeneta — baze za njegovu raspravu »Seoba Hrvata i Srba« iz 1934 (Nastavni vjesnik 42, 1933—34, str. 172—179, 250—257) — a odbacuje i rezultate obimnog rada brojnih historičara na njegovoj analizi, jer se u njemu navodno radi »samo o pouzdanosti carevih vijesti« (ma da »o seobi Hrvata«!), a ne o samoj seobi Hrvata (str. 7—8). Umjesto toga oslonio se — po uzoru na Račkog i njegove sljedbenike u otklanjanju zasebne hrvatske seobe — na općenite izvore o naseljenju južnih Slavena i njihovih odnosa s Avarima, a u pogledu seobe Hrvata posebno na »hrvatsko ime kao toponim i etnikon na širokom području od Saale, s jedne strane preko gornje Labe i gornje Visle do Podnjestrovlja, a s druge preko gornje Labe, Moravske, panonskih izdanaka Alpa, preko Dinarida na Jadran« (str. 13), sačuvane u izvorima IX. — XII. stoljeća.

2. Na osnovu spomenutih izvora Barada konstruira slijedeći prikaz naseljavanja Slavena, južnih Slavena i Hrvata od sredine V. st. dalje:

a) Prvo razdoblje slavenskog raseljavanja (od sredine V. do sredine VI. st.) obilježuju dva pokreta: spuštanje Slavena u užem smislu iz Moldavske u Vlašku

potkraj V. st. i u južne obronke Karpata prije 540, i seoba Anta sredinom V. st. na Crno more između Dnjestra i Dnjepra, a u drugoj polovini V. st. kako na donji Dunav, tako i sjeverno od Karpata prema zapadu do područja na gornjoj Visli i gornjoj Odri. Daciju »između Tise, Istočnih Karpata, Alute i Dunava« sa srijemskom Panonijom dodjeljuje do 567 Gepidima, a Češku, Moravsku te »poslije poraza Istočnih Gota (555)« i »njihova sjedišta u Panoniji i Noriku« (t. j. Norik, Panoniju Primu, Valeriju i Saviju) do 568 Langobardima, a da »slavenskog naseljavanja u pravom smislu tu još nema«, tako da kao zapadnu i južnu granicu Slavena polovinom 6. st. dobiva crtu »donji Dunav, Aluta, preko južnih Karpata, porječjem gornje Tise, na Beskide i gornju Odru«. Kako je upravo ova konstrukcija antiske seobe u vezi s postojanjem Bijele Hrvatske u porječju gornje Visle i gornje Odre u IX. i X. st. osnova za polaznu točku Baradine konstrukcije početaka hrvatske povijesti, t. j. za ubrajanje Hrvata u slavensko-antska plemena, moram da spomenem i njegovu argumentaciju za tu seobu. Ona, prema njemu, postoji u novom vremenskom određivanju podataka o položaju Slavena i Anta u vrijeme seobe. Izvještaj Jordana o boravku Anta »gdje se savija Crno more od Dnjestra do Dnjepra« odnosi se po njegovu mišljenju na njihov smještaj prije 454; od četiri izvještaja Prokopija stavlja dva u drugu polovinu V. st. (»Slaveni i Anti, koji preko rijeke Istra nastavaju mali dio njegove obale« i »veći dio druge obale Istra imaju«), »reći u g. 519 (»Anti, koji od Slavena najbliže — sc. Bizantu — stanuju, prešavši rijeku Istar, velikom vojskom provališe u zemlju Romejaca«), a posljednji (o dodjeljivanju Turrisa »na lijevoj obali donjeg Dunava« i godišnjeg danka Antima sa strane Justinijana, u cilju zaštite od njih) u g. 540; izvještaj Pavla Diakona o prolazu »istočnog dijela« Langobarda »kroz zemlju Anta (Anthab, Anthaib-Antorum pagus)« u g. 490. Argumentacija za te osnovne promjene u interpretaciji izvora veoma je oskudna, a na drugačije mišljenje dosadašnje literature Barada se uopće ne obazire.

b) Pokretnu snagu u bitnom proširenju Slavena preko njihovih prvobitnih sjedišta na zapad i jug predstavljaju tek Avari, koji 560 dolaze na ušće Dunava i 562 u Dobrudžu, a zbog susjedstva »neprijateljskih« Anta, »moćne i snažne« Sklavinije i saveznog Bizanta »silom prilika morali su tražiti izlaz«, jer kao »nomadi u tako zatvorenom prostoru nisu mogli ostati« (str. 10—11, a šta onda znači, da im je taj kraj »kao nomadima društveno pogodovao«, str. 10?); 565 prodiru »kroz slavenska, u prvome redu antska plemena« sjeverno od Karpata do Polablja, pri čemu potiskuju jedan dio tih plemena u nova sjedišta, drugi vode sa sobom kao roblje, a treći kao saveznike. Na taj način prodiru Slaveni do srednjeg Polablja i donje Saale. Prodiranje Slavena u Podunavlje prouzročeno je avarskim spuštanjem »u Panoniju, slavenskim karpatskim područjem« u pomoć Langobardima protiv Gepida 566 i avarskim zauzimanjem »Erdelja, Potisja, Banata i Bačke« od Gepida 567, kao i preuzimanjem Češke, Moravske, čitave Panonske nizine do Save i Alpa s Norikom od Langobarda 568. Taj se proces zaključuje prijelazom »Avara sa slavensko-antskim plemenima« preko Save i njihovim zauzimanjem Dalmacije i Istre o. 614 i naseľljenjem slavenskih i antskih plemena iz Sklavinije u području između zap. Pomoravlja, Crnog i Egejskog mora. Čitavo područje između Dobrudže, Saale i Jadrana predstavlja »Avariju«, dok su slavenska plemena istočno od Pomoravlja uvijek bila nezavisna od Avara. »Avarska politička, a slavenska etnička granica prema zapadu u Srednjoj Evropi u prvoj polovini VII. st. bila je: Donja Laba, Saala, izvor Majne, Sumava, Dunav, Inn, duboko preko Alpa na Soču«.

c) U tom sklopu objašnjuje Barada naseljenje Hrvata povezivanjem jednog dijela toponima ili etnikona, koji su izvedeni od imena »Hrvati« (rusko pleme u istočnoj Galiciji, Bijela Hrvatska uz gornju Vislu, Chruuati kod Hallea, Churbate, Grawat kod Saale, »Chrovati et altera Chrovati« »na jednoj i drugoj obali gornje

Labe«, Charwath kod Olomuca, tragovi u Koruškoj i Štajerskoj, Hrvati na Jadranu — tereta drugih sličnih tragova pisac se oslobađa napomenom, da je bilo, prirodno, antskih plemena, a među njima i Hrvata, i u Sklaviniji, odakle su se širili nezavisno od Avara); kako u tim mjestima »nije bilo slavenskog, a tim ni hrvatskog naseljavanja prije, a u mnoga ni poslije avarskog prodora u te krajeve: slijedi, da se diaspora, raseljenje i seoba Hrvata mora povezati s prodorom Avara« iz Dobrudže do Saale pa na Jadran (str. 13). Hrvati se — osim kasnijega ruskog plemena tog imena — »priključiše Avarima i kao njihovi saveznici-vojnici sudjeluju na daljemu avarskom osvajanju do Jadrana. Ta seoba Hrvata počela je g. 565., a završila o. 615«.

d) Identificiranje Avara i Slavena u suvremenim izvorima (u Baradinim navodima upotrebljava se za napadače u području kasnije Avarije ponekad samo ime »Avari« ili »Slaveni«, a ponekad i oba imena) dokazuje učešće mnogih slavenskih plemena prilikom avarskih prodora u svojstvu avarskih saveznika, a da »savremenici između Avara i Slavena ne prave razliku«. »Savezna... plemena nastavila su životom, kojim su živjela u vrijeme, kad su se priključili Avarima, društveno uređeni u susjednim ili seoskim općinama (markama), jedino što je rodovskog glavnog funkcionara slavenske vojne demokracije (vojvodu) zamijenio ban, a tisućnika vjerojatno haganov službenik župan«. A ipak — čini se — važi to samo za jedan dio Avarima podređenih Slavena, jer »Avari kao vojnici urediše svoju državu u Srednjoj Evropi uglavnom vojničko-centralistički... za sva sredstva potrebna njihovom društvenom životu brinuli su se kao radna snaga ratni zarobljenici, robovi; oni su im obrađivali polja i timarili stoku« (sve str. 12--13). Hrvati kao antsko pleme — Anti su po Jordanu od Slavena najhrabriji! — pripadaju saveznicima, jer »etnografsko podrijetlo« tragova njihova imena pokazuje, »da nosioci tog imena u krajevima nisu bili ropsko bezlični nego politički, gospodarski i društveno oličen i formiran društveni sloj; svojim slobodnim društvenim položajem davali su svoje ime krajevima, u koje su se naseljavali« (str. 14). A u koncepciji avarske države sakriva se i ključ za Baradinu koncepciju starohrvatskog društvenog i državnog uređenja: Hrvati bi ga naime baštinili od Avara, kad su »negdje poslije g. 626 pomognuti od susjednog Bizanta organizirali... ustanak protiv Avara i stvorili hrvatsku feudalnu državu« (str. 14). Na taj način razjašnjuje se Baradina koncepcija »uređenja starohrvatskih županija« s prevladavajućim kraljevskim dobrima i robovima na jednoj strani, a rodovskim uređenjem bez poznavanja plemstva u ostalim krajevima na drugoj.

3. Tragovi imena »Hrvat« jesu dakle onaj »prvorazredni povijesni izvor«, na osnovu kojeg Barada prilazi na kraju ocjeni Konstantinova izvještaja — a on to označuje kao »jedini ispravan put naučne povijesne metodike«! — i odbacuje zasebnu seobu Hrvata kao njegovu vlastitu kombinaciju Bijele Hrvatske za Karpatima i postojanja Hrvata na Jadranu (str. 14).

II. Brojne kritičke napomene — u metodičkom pogledu nesumnjivo najteže — nalaze piščev način upotrebe izvornih podataka, a osim toga i njegov odnos prema dosadašnjem naučnom radu, t. j. prema naučnoj literaturi. Napomene te dvije vrste dajem na početku u cjelini, a zatim ću se tek osvrnuti na pitanje prihvatljivosti pojedinih Baradinih teza.

a) Upotreba izvora: Velik dio citata pogrešan je već u sadržajnom pogledu. Tako su pogrešno prevedena tri od četiri gore navedena citata iz *Prokopija*: *ὅσ μακρὰν τῆς ἐκείνης ὄχθης* ne znači »mali dio njegove obale«, nego »nedaleko od njegove obale«, jer *μακρὰν τινός* = daleko od čega; izvještaj, prema tome, nije u suprotnosti s posjedovanjem većeg dijela druge obale Istra; *οἱ Σκλαβηρῶν ἀγχιιστα φκῆνται* ne znači »koji od Slavena najbliže stanuju«, nego »koji stanuju najbliže Slavenima«, jer

ἀγγι = blizu ide s genitivom; Slaveni su prema tome Bizantu svakako bliži od Anta, što znamo i iz Prokopijeva opisa BG (= De bello Gothico) IV, 4, 9, gdje se težište Anta stavlja jasno u teritorij sjeverno od Crnog mora; o nagadanju Justinijana s Antima ne priča Prokopije uz g. 540, nego o. 545, niti je ono pokrenuto za zaštitu od Anta, nego zato da bi Anti štitili ubuduće Bizant od Bugara.

Temelj za pitanje »Anthaiba« odn. »Anthaba« — oblik Antorum pagus je interpretacija, a ne oblik izvora — može biti samo Origo gentis Langobardorum, sačuvan u uvodu Rotharijeva Edikta iz g. 643, a ne Historia Langobardorum iz kraja VIII. st., koja u tom pogledu samo prepričava Origo:

Origo (643)

Et moverunt se exinde Langobardi et venerunt in Golaidam et postea possiderunt aldons Anthaib¹ et Binalb seu et Burgundaib; et dicitur, quia fecerunt sibi regem nomine Agilmund, filium Agioni ex genere Guginus.

Pavle Diakon (780—790)

Egressi itaque Langobardi de Maura, applicuerunt in Glanda, ubi aliquanto tempore commorati, dicuntur post haec Anthab² et Banthaib, pari modo et Vurgundaib, per annos aliquod possidisse; quae nos arbitrari possumus esse vocabula pagorum seu quorumcumque locorum.

A u Origo je taj podatak vremenski fiksiran nastupom prvog poznatog langobardskog kralja, pa prema tome svako određivanje vremena kontakta Langobarda s »Anthaibom« mora da se razračuna s tom činjenicom, pored koje je Barada prošao, jer je upotrebio samo prepričavanje iz druge ruke, gdje toga podatka nema.

Podaci o Ildegisu imaju dvije sadržajne pogreške: Ildegis nije pošao u pomoć Gotima 548/549 iz područja Gepida »gotskom Savskom Panonijom«, nego se najprije vratio k Slavenima (između Karpata i Dunava) i tek odatle pošao u sjevernu Italiju, dakle svakako preko tadašnjega franačkog Norika; Ildegis nije bio u sjevernoj Italiji »suzbijen«, nego je on bizantsko odjeljenje pod Lazarom — pobijedio (τρεψάμενός τε αὐτοὺς πολλοὺς ἔκτεινεν).

T. zv. Nestorova kronika ne spominje Hrvate prilikom nabranjanja ruskih plemena (c. III i VII), a gdje ih spominje (c. III, IX, XIX, XXI) »neprohlašuje jich při tom nikde za kmen ruský«, da se poslužim riječima L. Niederlea (Slov. star. I, sv. IV, 1924, str. 154), zbog čega je barem Baradino neposredno oslanjanje na Nestora u tom rješenju pogrešno.

U neposrednom sukobu s izvorima stoji na mnogim mjestima i Baradina kronologija. Tako se upotrebljeni citat iz *Jordanova* rada De origine actibusque Getarum ne nalazi u originalu u vezi s događajima iz prošlosti, već u geografskom uvodu, gdje se u gl. 5 daje opis Skitije očito u piščevo doba. Upravo stoga datirali su obično njegov opis slavenskih i antskih granica vremenom postanka samog spisa (551). No, jer znamo, da Jordan daje tek izvod iz propale Cassiodorove Povijesti Gota — sastavljene svakako uglavnom na osnovu tradicija Ostrogota u Italiji — i jer je opseg slavenskog teritorija prema Jordanu znatno uži od opsega prema podacima Prokopija za g. 537—550 (v. dolje), podloga Jordanova opisa svakako je starija. Međutim, upravo zbog značenja ostrogotske tradicije za postanak Cassiodor-Jordanova rada i zbog »savremenog« karaktera opisa Skitije, u njemu opisani položaj Slavena i Anta u svakom se slučaju održao do prekida ostrogotskog kon-

¹ Drugi oblici imena: Anthabus, Anthaip.

² Drugi oblici imena: Anthaib, Anthabus, Anthabos, Antabus, Antab, Antaib, Athab.

takta sa Skitijom, t. j. do njihova odlaska iz Mezije u Italiju g. 488; prema tome je to vrijeme, a ne g. 454 i jedini terminus ante quem za postanak tog položaja, koji se na osnovu izvora može dokazati, a sve ostalo predstavlja doduše moguće kombinacije, ali ne takove, koje bi se mogle dokazati.

Citati iz *Prokopija* daju se u originalu u vezi s događajima od 537 do 550, i to na takav način, da se u njima potpuno jasno odražava položaj u vrijeme postanka zapisa, a ne u prijašnje doba. Prvi citat daje se kao opis domovine Bugara, Slavena i Anta, koji su 537 došli u Italiju u pomoć Belizaru, drugi i četvrti 545 u znamenitom, nesumnjivo suvremenom opisu Slavena i Anta u vezi sa slavenskim prodorom na bizantski teritorij 545 i antskim nagadanjem s Justinijanom, a treći 550, doduše u vezi s aluzijom na raniji događaj, ali opet na takav način, da opis antskog položaja nesumnjivo odgovara vremenu zapisa. Svi su ti navodi među sobom u potpunom skladu, pa ih je zbog toga nemoguće podijeliti na bilo kakvu vremensku razvojnu liniju, ili ih prebaciti u prijašnja vremena, a naročito ne u drugu polovinu V. st., jer to zabranjuje i postanak Jordanova izvještaja. Barada je osim toga izostavio još dva značajna podatka Prokopijeva: u jednom se spominju na putu Herula iz Srednjeg Podunavlja do donje Labe o. 512 samo slavenska plemena (τὰ Σλαβηρῶν ἔθνη, BG II 15, 2; Kos F., Gradivo I, 7), a u drugom se u savremenom geografskom opisu teritorija oko Crnog mora (BG IV 2—6) iz vremena oko 553 navodi, da stanuju »neizmijerna plemena Anta« na sjeveru od bugarskih Kutrigura, koji stanuju oko Azovskog mora (BG IV 4, 9; Kos F., Gradivo I, 55; usp. za ta pitanja B. Grafenauer, ZČ 4, 1950, str. 26—28).

Langobardska seoba kroz Anthaib vremenski je fiksirana najkasnije nastupom kralja Agilmunda (prema izvoru, naime, postoji mogućnost, da su Langobardi posjedovali Anthaib već prije toga), t. j. četvrtog po redu langobardskog kralja prije Godeoka, koji je poslije Odoakrova rata protiv Rugijaca (488), dakle o. 490, doveo Langobarde u Rugiland (usp. Origo i Pavle Diakon I 14—19). Kako je Agilmund — kako se čini prema sigurnom podatku — vladao 33 godine, a na njegova tri nasljednika do Godeoka treba računati bar oko 50 godina (prema nepouzdanim kasnijim popisima langobardskih kraljeva 47—92 godine) dolazimo s nastupom Agilmunda do vremena oko 400. Izvori upućuju dakle na langobardski kontakt s Anthaibom najkasnije otprilike 100 godina prije od Baradina vremenski određenja (usp. Klebel E., Langobarden, Bajuwaren, Slawen, Mitteil. d. Anthropol. Gesell. in Wien 69, 1939, str. 41—73 sa citatima svih odnosnih izvora).

Prema podacima izvora (*Prokopije*, BG III 33, 10—11 uz g. 548; *Hist. Langob. cod. Gothani* u pogledu trajanja vlasti nad Panonijom; *Origo* i *Pavle Diakon* I 22 u pogledu imena vladara Audoina, koji ih je onamo doveo i koji je počeo vladati 546) naselili su se Langobardi u Panoniji 546, a ne 555; primili su je od Justinijana, kome su zato pomogli u ratu protiv Gota, a ne jednostavno kao nasljedstvo već suzbijenih Gota; Prokopije u vezi s tom seobom Langobarda izričito spominje, da su »napustili domovinu svojih otaca« (ἐξ ἡθῶν τῶν πατρίων Λαγγοβάρδαι ἕξασσάντες a to potvrđuju i arheološki nalazi (up. literaturu, nav. u B. Grafenauer, Ustoličevanje, str. 418, nap. 165). Poslije 546 postoje prema tome Langobardi samo još južno od Dunava, a dodjeljivanje zemljišta od Dunava do gornjeg Polablja Langobardima u to doba ne podudara se s izvorima. To isto vrijedi i za Norik, jer πόλις Νορικῶν = Poetovio s okolicom, a provincija Norik pripadala je u to doba prema nesumnjivim podacima izvora Francima (usp. *Agathia* I 4; pismo franačkog kralja Teodeberta Justinijanu: »per Danubiūm et limitem Pannoniae... dominatio nostra porrigitur«, MG Ep. III. 20; pismo *mletačkih i recijskih biskupa* iz 591; Kos F. Gradivo I 102; *Pavle Diakon* II 14). A na drugoj strani Savska Panonija već od prvih godina Justinijanova rata protiv Ostrogota, kad je prema Prokopijevu opisu propao posljednji

gotški pokušaj, da se održe na istočnoj obali Jadrana, nije više »gotška«, nego bizantska, što dokazuje i njezino poklanjanje Langobardima od strane Justinijana 546.

Bizantski prodor u avarsko Potisje pada prema *Teofilaktu Simokati* u ljeto g. 600 (VII 15 - VIII 4), a ne u 601, kada je sve do jeseni vladao mir (VIII 4). Provalu Langobarda »s Avarima i Slavenima« u Istru spominje *Pavle Diakon* (IV 24) u vezi s događajima 602, a ne 600. U pogledu *hrvatskih tragova* u toponimima i etnikonima oslonio se Barada u tekstu prvobitno samo na one, koje je prikupio uglavnom već prije više od jednog vijeka P. Safarik i zatim ih nešto malo dopunio Vj. Klaić prije više od pola vijeka u svom radu »Ime Hrvat u historiji slavenskih naroda« (1899, 1930²). Tek naknadno pokušao je u napomeni da se obrani prigovora na osnovu kasnije otkrivenih tragova, ukoliko ih spominje Šišić (Povijest Hrvata I, 1925, str. 227). Međutim, jer se nije koristio najnovijim proučavanjima tog pitanja (Vasmer M., *Die Slawen in Griechenland*, 1941, str. 123, 127, 175, 319; B. Grafenauer, ZČ 4, 1950, str. 46), njegov je spisak — a to je osnovni izvor za njegovu konstrukciju! — ostao još uvijek nepotpun, jer izostavlja mjesta Charvatynia kod Kašuba (okr. Neustadt), Korbethu kod Saale uz Weissenfels, Chorvaty i Chorvatice u Slovačkoj i Harvata u okr. Cania na Kreti.

b) Odnos prema literaturi: Barada navodi u svojim tezama neposredno svega pet naučnih radova: Vj. Klaić, Ime Hrvat; N. Nodilo, Povjest (sic!, stvarno Historija) srednjega vijeka III, 1905; F. Šišić, Povijest Hrvata I; Lj. Hauptmann, Seoba Hrvata i Srba, JIČ 3, 1937; N. S. Deržavin, Porijetlo Slavena (sic!, stvarno Porijeklo ruskog narodá), hrv. prijevod, 1948. Za krupne probleme, koje rješava velikim zamahom, ne upotrebljava niti niz najvažnijih općenitih radova o naseljavanju Slavena uopće (na pr. L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*; T. Lehr-Splawynski, *O pochodzeniu i praocjzynie Slowian*, 1946; K. Jażdżewski, *Atlas to the Prehistory of the Slavs*, 1948—49 itd.), ni osnovne radove o naseljenju južnih Slavena i napose Hrvata (up. lit. u ZČ 4, 1950, str. 24, nap. 1, HZ 5, 1952, str. 2 i 15, nap. 4—5 i 11, i pregled literature uz III. gl. Historije naroda Jugoslavije I, 1953), a ni one o Avarima i njihovu odnosu sa Slavenima (Lj. Hauptmann, *J. Mal* itd., a mislim, da moram ovdje da spomenem i svoje rasprave), niti svoje vlastite radove o tim predmetima, odnosno, ukoliko se njegovo mišljenje razlikuje od njih, ne zauzima nikakvo konkretno stanovište prema njihovoj argumentaciji.

Upravo taj odnos prema naučnoj literaturi, koji u posljednjem deceniju postaje sve više karakterističnim obilježjem Baradinih publikacija i koji je već prouzrokovao opravdanu polemiku protiv njegova načina rada (naročito u vezi s datiranjem trogirске apendikule, gdje se po načinu njegova izlaganja čini, da su već nekoliko decenija stari rezultati naučnog istraživanja tek njegovi potpuno novi rezultati, usp. Hauptmann Lj., *Razprave SAZU*, razr. za zgodov. in društv. vede I, 1950, str. 14—16, s literaturom; kritika zbog postavljanja novih teorija o hrvatskom rano-feudalnom društvu bez osvrta na stariju literaturu, usp. O. Mandić, HZ 5, 1952, str. 131), treba ozbiljno osuditi kao jednu od osnovnih metodičkih mana Baradinih teza. Svaka nauka, pa i historijska, izgrađuje se polako, vjekovima. Rezultat svakog ozbiljnog naučnog rada predstavlja samo novu stepenicu na putu do novih pitanja i rješenja, do veće — nažalost gotovo nikada potpune — jasnoće. Svaka takva ozbiljna stepenica u razvitku nauke nužna je za njezinu dalju izgradnju, pa zbog toga ostaje taj rad i onda, kad su njegovi rezultati već premašeni, još uvijek čvrsto ugrađen u osnove suvremenog stanja naučne problematike, koje je i on pomogao izgraditi. Drugačiji odnos prema tuđem naučnom radu znači potkapanje najosnovnijih principa tehnike i metodike naučnog rada uopće, gomilanje neizvjesnih teorija i sve veću zabunu, pa se upravo stoga svuda u školi mladih naučnih kadrova najprije i traži dokaz, da mogu i znaju da se služe naučnom literaturom, a tek onda

da prijeđu na samostalno obrađivanje izvora. Nemoguće je, da bi pojedini učenjak — ma kako bio velik — u nekoliko decenija svoga rada svladao danas sam svu onu problematiku i samostalno došao do svih onih rezultata, do kojih je doveo životni rad tolikih naučnih radnika naše i već toliko prošlih generacija, pa se prema tome preskakanje stepenica osvećuje kako uaturi padom i lomom, tako i u nauci nužnim krupnim pogreškama i propustima. A to se ovom prilikom uvelike osvetilo i prof. Baradi.

Da je proširio upotrebu literature barem na osnovne radove o teškoj problematici, koju rješava, ili da je barem pokušao, da zauzme stanovište prema njezinoj konkretnoj argumentaciji, vjerojatno bi izbjegao mnoge od već spomenutih propusta u upotrebi izvora. Ali tome, nažalost, nije još kraj, iako se u slijedećem ograničavam samo na četiri osnovna propusta, prouzrokovana izbjegavanjem upotrebe rezultata dosadašnjeg naučnog rada.

Baradina konstrukcija avarskog puta u Podunavlje je pogrešna. Prema — po mom mišljenju prilično čvrstim — rezultatima dosadašnjega naučnog istraživanja, Avari su o. 560 nesumnjivo razbili antski plemenski savez, do 562 došli do donjeg Dunava (Dobrudžu su u Bizanta uzalud molili), pa 562 po prvi put krenuli sjeverno od Karpata do Labe, gdje su bili potučeni od Franaka, vratili se na donji Dunav i 565—566 opet ponovili taj put protiv Franaka i natrag na Dunav; od donjeg Dunava preko bizantskog teritorija, a ne sa sjevera karpatskim slavenskim područjem, krenuli su Avari na kraju 566 ili 567 u pomoć Langobardima protiv Gepida. Poslije 568 preuzeli su doduše veći dio langobardske Panonije (nikako ne Norik, koji nije bio langobardski i koji Slaveni osvajaju uz avarsku pomoć od Romana tek potkraj VI. st.), ali njihovo težište ostaje sve do kraja VI. st. poviše njihove granice s Bizantom. Tek poslije osvojenja Sirmija (582) počinju se kretati i dalje prema zapadu, a tek početkom VII. st. prenosi se njihovo težište u Panoniju zapadno od Dunava (usp. detaljnu argumentaciju s bibliografijom u ZČ 4, 1950, str. 43—90, i Ustoličevanje, str. 417—436).

I u pogledu odnosa Avara sa Slavenima u sklopu avarsko-slavenskoga plemenskog saveza Barada se ne obazire ni u kojem pogledu na dosada postignute rezultate. Analiza izvora o društveno-ekonomskoj strukturi Avara dokazuje, da su se oni s a m i bavili nomadskim konjogojstvom »po plemenima i rodovima« i da su živjeli udruženi u obliku plemenskog saveza, a ne u nekoj državi, niti »vojničko-centralističkoj« niti drugačijoj. Kao plemena, a ne kao seoske općine pod neposrednim avarskim rukovodstvom uključeni su u taj plemenski savez i Slaveni, iako zbog svoga poljoprivrednog gospodarstva u vojnički inferiornom, a prema tome i politički podređenom položaju prema Avarima kao cjelini. Avari nisu dijelili Slavene u podložne robove i ravnopravne vojnike; brojni izvori dokazuju, da su upravo Avarima neposredno podložni Slaveni predstavljali jezgru njihove vojske, i to nipošto u ravnopravnom položaju (naročito Pseudo-Fredegar, koga potvrđuju i bizantski izvori), a iz primjera razvitka balkanskih ratnih zarobljenika u Srijemu znamo, da se i od njih formiralo posebno pleme u sklopu avarsko-slavenskoga plemenskog saveza (Miracula s. Demetrii). Različit odnos Avara prema pojedinim slavenskim plemenima proistječe prije svega iz dva momenta: iz općenite neodređenosti odnosa između nomadskih i poljoprivrednih plemena u tom ekonomski i društveno dualističkom plemenskom savezu i iz geografskog položaja i udaljenosti pojedinih slavenskih plemena od avarskog središta u Panoniji (usp. ZČ 4, 1950, str. 91—123 s izvorima i starijom literaturom).

Bitne pogreške sadrži, zbog oslanjanja na zastarjelu literaturu, i pregled hrvatskih etnikona. Lokalizacija »Chrovati et altera Chrovati« s obje strane Labe u Češkoj oslanja se posredstvom Klaića čak na Šafarika, koji je u tom pogledu zastario; među-

tim, češki Hrvati idu na zapadu tek do Jízere, a na jugu do Lubica na Cidlini, pa su prema tome ograničeni samo na teritorij sjeverno od Labe (Niederle SS I, sv. III, str. 193); Niederle i Hauptmann potpuno su opravdano lokalizirali »altera Chrovatic« izvan Češke uz gornju Odru i gornju Vislu (usp. lit. u HZ 5, 1952, str. 34, nap. 113). Hauptmann je isto tako dokazao, da se Nestorovo spominjanje Hrvata ne odnosi na neko zasebno rusko pleme Hrvata, za koje ne postoje nikakvi dokazi, a nema ni mjesta, gdje bi oni mogli da žive među ruskim plemenima, nego na Bijele Hrvate uz gornju Vislu. Na toj argumentaciji ne može ništa promijeniti ni Dvornikova hipoteza (The Making of Central and Eastern Europe, 1949, str. 298—304), da se radi o nekom ruskom plemenu, neko vrijeme podređeno vislanskim Hrvatima, zbog čega je u Ljetopisu i prozvano tim imenom; izvor ne opravdava ničim takvu hipotezu, a njezina stvarna osnova — odbijanje podređenosti okolice Krakova kijevskom knezu početkom X. st., zasvjedočene raffelstettenskim odredbama o plaćanju carine na Dunavu — nije opravdana; velikomoravska država ruši se naime odmah poslije smrti Svatopluka (896), pa nije ničim dokazana pretpostavka, da bi Bijeli Hrvati morali biti u dokumentu uključeni u pojam Moravljana, kao što je to bilo još za Svatoplukova života.

Dosadašnji naučni rad daje naposljetku bitno drugačije rezultate o vremenskim granicama slavenskog naseljavanja u pojedine pokrajine, u kojima se nalaze tragovi hrvatskog imena, i o povezanosti tog naseljavanja s Avarima, nego što to bez ikakve argumentacije pretpostavlja Barada. Područje Kašuba na sjeveru, Atiku, Argolidu i Kretu na jugu Avari nisu nikada — koliko je poznato — dodirnuli na svojim provalama. Avari su 565 stigli tek do Labe, koju je dostigao slavenski kolonizacioni val prema zapadu već prije dolaska Avara u Evropu, a ne do Saale; slavensko naseljavanje stiže do Saale početkom VII. st., u koje su vrijeme Avari ograničeni na zapadu nesumnjivo na teritorij južno od Karpata, jer tek oko 600 prelaze preko Dunava na sjever; slavensko nadiranje prema zapadu preko Saale, osim toga, produžuje se još do X. st. (Niederle SS I, sv. III, str. 69—93; literatura o Avarima i njihovim arheološkim nalazima). Slavenska kolonizacija Moravske, Slovačke i Češke pada poslije g. 546., još prije dolaska Avara u Evropu, koji su s ovim pokrajinama došli u vezu tek o. 600 i koji nemaju s naseljavanjem Slavena u njima nikakve veze (Niederle, n. d. 182; Hauptmann, Germanoslavica 3, 1935, str. 329—30; v. gore o Avarima, Langobardima i Ildegisu). Prvi slavenski val u Istočne Alpe — a po svemu se čini, da su tragovi kako Duljeba tako i Hrvata njegov rezultat — pada u sredinu VI. st., dolazi sa sjevera i sve do o. 580 nema nikakvu dokazanu vezu s Avarima, koji potpomažu tek drugi kolonizacioni val s istoka i jugoistoka (Hauptmann, Byzantion 4, 1929, str. 162—169; B. Grafenauer, ZČ 4, 1950, str. 39—43, 57—62, Ustoličevanje, str. 334—337, 425—436).

III. A sada, poslije ovog pretresa, moramo još ukratko pregledati, što on znači za Baradine teze kao takve.

2a) Pretres izvora nesumnjivo je srušio njegovu sliku o raseljavanju Slavena i Anta u V. i VI. st., a time i njegov jedini dokaz za antsko porijeklo Hrvata.

Postoji međutim i druga, ozbiljnija argumentacija za antsko porijeklo Hrvata (Hauptmann Lj., Germanoslavica 3, 1935, str. 325—353, JIČ 3, 1937, str. 50—61; Dvornik F., n. d., str. 268—286). Jezgru te argumentacije predstavlja pet momenata: izvođenje imena Hrvat, Srbin, Ant iz kavkaskih odn. potkavkaskih iranskih jezika; identificiranje razbijanja antskog plemenskog saveza po Avarima s razbijanjem duljepskoga plemenskog saveza; povezanost hrvatske i duljepske dijaspore u Češkoj i Istočnim Alpama; spominjanje Anthaiba u tradiciji o langobardskoj seobi i njegovu lokaliziranje na gornju Odru ili Moravu; dokaz da treba borbu Langobarda s Hunima, koju spominje Pavle Diakon, datirati između 400 do 500 i lokalizirati u gornju Šlesku, koja u to vrijeme ima već slavensko stanovništvo.

Međutim, ni ta argumentacija, usprkos velikom i ozbiljnom naporu na njezinu izgrađivanju, ne može me uvjeriti o sigurnosti njezinih zaključaka. Iransko porijeklo imena Hrvat doduše je moguće, iako nije sigurno, jer postoje i druga, isto tako moguća, obrazloženja njegova postanka; ali čak u slučaju, da bi teza o njegovu iranskom porijeklu bila nesumnjivo utvrđena, ona ne bi predstavljala nikakav dokaz za pripadnost Hrvata Antima u V. i VI. st., jer su iranska plemena po današnjim shvaćanjima vjekovima i na različit način sudjelovala u samom procesu slavenske etnogeneze, pa prema tome postoje vrlo različite mogućnosti za obrazloženje takvih stranih imena kod slavenskih plemena. Identificiranje antskog i duljepskog plemenskog saveza ne samo što nije sigurno, nego se protivi kako lokaliziranju jezgre antskih arheoloških nalaza (Rybakov B. A., Remeslo drevnej Rusi, 1948, str. 51), tako i izričitim podacima izvora o opsegu područja Anta u vrijeme postojanja njihova plemenskog saveza (ZČ 4, 1950, str. 44—46), kojima Dvornik pokušava izbjeći mišljenjem, da su bizantski pisci bili »zainteresirani samo na pokrajinama u susjedstvu carstva i nisu imali namjere da budu iscrpni u nabranjanju slavenskih plemena«, i da je stoga »vjerojatno«, da je bio opseg antskog plemenskog saveza veći no što ga oni opisuju. To dakako nije nikakav dokaz, a osim toga je u suprotnosti s činjenicom, da ti pisci ipak spominju ne samo Ante, već i njihovu zapadnu granicu. Povezanost hrvatske i duljepske dijaspore lako je objasniti i bez prijašnje povezanosti Duljeba i Hrvata jednostavnom činjenicom, da je njezin postanak vezan na iste prodore Avara kroz teritorij obaju plemena i da su Duljebi na svom bijegu svakako morali proći kroz Bijelu Hrvatsku. Postojanje slavenskog stanovništva u Šleskoj sredinom V. st. još ne upućuje na njegovo antsko porijeklo.

Tako ostaje zapravo sva argumentacija oslonjena samo na problem Anthaiba, jer i bitka između Langobarda i Huna nije u izvoru povezana tim imenom, ma da se zbila u gornjoj Šleskoj. Ali i s obzirom na Anthaib ne izgledaju danas stvari ni približno tako jasne, kao što ih je još mogao da drži Hauptmann g. 1937. E. Klebel je naime u svojoj analizi izvora o seobi Langobarda (na n. m., str. 41—52, 60—65) nesumnjivo utvrdio, da je Pavle Diakon kontaminirao izvještaj iz Origo s nekom drugom samostalnom tradicijom o seobi, koja barem može opisivati taj isti put, i da u proučavanju langobardske seobe treba poći od zasebne analize svakog od tri izvještaja o njihovu putu, t. j. u Hist. Lang. cod. Gothani, i u, od Origo nezavisnom, dijelu tradicije Pavla Diakona. Njegova analiza dala je slijedeći rezultat:

<i>HLCG</i>	<i>Origo</i>	<i>Pavle Diakon</i>
		Scoringa (= ist. Holstein ili Wagrien)
	Golaida (= Bardengau, Lünneburger Heide)	Assipitii (= pokrajina uz Asse juž. od Volfenbüttel)
		Mauringa (= pago Moragano 1013 = Moringen ist. od Paderborna)
Patesprunna u Saxoniae patria (= Paderborn)	Anthaib (= Grenz- oder Ufergau)	
	Bainaib (= pokr. između Halberstadta i Dresdena)	
	Burgundaib (= Lužice, donja Šleska, Poznanj)	

HLCG	Origo
Beovinidis (= Češka)	Rugiland, Feld (= Donja Austrija sjev. od Dunava i zap. Moravska)
Thracia, Pannoniae urbs (= Panonija)	Pannonia

Te elemente udružuje Klebel u slijedeći langobardski put: ist. Holstein ili Vagrija (= Scoringa) — Bardengau na Labi (= Golaida) — Wolfenbüttel (= Assepitii) — okolica Nordheima na Weseri (= Mauraing) — proširenje prema zapadu (= Patesprunna, Anthaib) — okolica Helme i Saale (= Bainaib) — Lužica oko Glogaua (= Burgundaib; u to vrijeme pada borba s Hunima) — Češka (= Beovinidis) — Donja Austrija i zap. Moravska (= Rugiland, Feld; 509 pokorenje Češke, Moravske i Slovačke) — 546 Panonija (Thracia, Pannoniae urbs; Pannonia).

Stvarno se do drugačijeg puta i do prebacivanja Anthaiba u Šlesku može doći jedino putem izmjene redosljeda pokrajina u izvoru. Ali gdje je dokaz za opravdanost novog redosljeda? Čim s neizvjesnošću takvih korektura usporedimo podatke o položaju Anta potkraj V. i VI. st. kod Jordana i Prokopija, njihova je nesigurnost još upadljivija. Zbog toga smatram još i danas kao i prije 15 godina (Čas 33, 1938—39, str. 326) vezu Hrvata s Antima nedokazanom hipotezom, a ime Anthaib problemom, koji treba riješiti izvan antskog prostora (usp. i N. S. Deržavin, Porijeklo, str. 41—42).

Osim antskog problema treba ovdje da dodirujemo i pitanje vremena početka naseljavanja Slavena u južni dio Srednjeg Podunavlja, koje u posljednje vrijeme pokreće F. Barišić (Kada i gde su napisani Pseudo-Cezarijevi Dijalozi, te Prisk kao izvor za najstariju historiju Južnih Slovena, Zbornik radova Vizantološkog instituta SAN I, 1952, str. 29—63). U vezi s datiranjem Pseudo-Cezarijevih Dijaloga »negde u početku V veka« (str. 45) Barišić smatra, da su Slaveni već u to vrijeme boravili »u Podunavlju« (35), a pomoću Priskova izvještaja o njegovu poslanstvu Atili dokazuje, polazeći od Niederlea (SS I, sv. II, str. 123—173, naročito 135—139), »da se na teritoriju današnje Vojvodine (Bačka-Banat) još u prvoj polovini V. veka nalazilo, među ostalim potčinjenim plemenima, i slovensko stanovništvo i to, po svoj prilici, kao radna većina« (61). Ove je svoje teze vjerojatno imao na umu i u recenziji moje rasprave o naseljavanju Južnih Slavena, ističući, da nisam iskoristio ta dva izvora (IG 1951, br. 3—4, str. 135).

Na taj bi dakle način došli do još prilično ranijeg naseljavanja Slavena u Srednje Podunavlje, nego što dopuštaju gore spomenuti izvorni podaci, i do još veće suprotnosti s Baradinim tezama. Ja sam, međutim, svjesno odustao od upotrebe ovih izvora, i Barišić nije uspio da me svojom argumentacijom uvjeri, da nisam pravilno postupao. U pogledu Pseudo-Cezarija stvar je prilično jednostavna. Ja sam već prije izlaska Barišićeve rasprave u tekstu za Historiju Jugoslavije I, 1953, prihvatio Seeckovu dataciju tog izvora, koju je Barišić nesumnjivo prilično učvrstio, ma da je u cilju konačnog riješenja još uvijek potrebna detaljna analiza u pogledu izvora tog anonima. Upravo u pogledu podataka o Slavenima bilo bi vrlo interesantno znati, koliko je moguće da pisac u istočnoj Kilikiji zna o slavenskom uređenju one stvari, koje se kasnije ponavljaju u bizantskoj historiografiji tek od sredine VI. st. dalje, stoljeće i po prije drugih bizantskih pisaca; to predstavlja za nas svakako još važno neriješeno pitanje tog izvora. Smatram, međutim, da je njegov način izražavanja (»oni koji žive na drugom kraju zemlje, Sklavini i Fisoniti — *Φυαυρίται* koji se nazivaju i Podunavcima — *Λαυόβιοι* str. 32) isuviše neodređen za lokalizaciju Slavena u Podunavlje. Kako, naime,

pisac sam kaže o Dunavu, da »se po našem načinu pisanja zove Fison (τὸν Φυσῶνα), kod Helena Istar, kod Rimljana Danuvius (Δανούβιον), kod Gota Dunavi«, očito je, da Fisoniti-Podunavci znači tek jezičnu reduplikaciju geografske oznake plemena, koja stanuju s lijeve strane Dunava. Upravo to, da pisac upotrebljava za ta plemena tek geografsku oznaku prema njihovu položaju uz Dunav, a da Slavene navodi zasebnim imenom, dokazuje, da Slaveni u to doba ne pripadaju »podunavskim plemenima« nego da borave tek iza njih, ma da u njihovu susjedstvu. Kako daleko prema sjeveru od Dunava može ići taj »drugi kraj zemlje«, kad se Skitija opisuje iz istočne Kilikije (str. 49), može posvjedočiti Prokopijev podatak iz g. 537., da pored Slavena i Anta stanuju i Bugari »ne daleko« od Dunava.

Pitanje upotrebe Priskova izvještaja teže je, kao uvijek, kad se historičar mora u suštini osloniti na filološke interpretacije usamljenih riječi, o kojima ne može imati samostalan sud. Ali je upravo u tom pogledu osobitog značenja činjenica, da je filološka kritika, kako slavenska (usp. Ramovš F., Donesek k slovanskim starožitnostim, ČJKZ 2, 1920), tako i njemačka (Schwarz E., Die Frage der slawischen Landnahmezeit in Ostgermanien, MIÖG 43, 1929) odbila Niederleovu argumentaciju u stvari naseljavanja Slavena u Srednjem Podunavlju prije VI. st. i to — ukoliko mogu kao nefilolog prosuditi — prilično jakim prigovorima. Barišičeva argumentacija ide preko Niederleove tek u prilično labavim tačkama. U pogledu spominjanja »prosa« priznaje i sam, da je ono »bilo i moglo da bude hrana raznih primitivnih plemena« (58), bez obzira na to, da je bilo hrana i Slavenima; za »kamon« misli, da nije slavenskog porijekla (60, Walde, Latein. etym. Wörterbuch, 1910², str. 120, pomišlja na panonsko porijeklo), a njegova proizvodnja iz ječma doista upućuje više na germansko piće; tako ostaju tek »monoksili«, ime Tise i teza o »etničkom jedinstvu bezimernih vojvođanskih varvara«, koji žive ovdje pod gospodstvom Huna u prvoj polovini V. stoljeća. Međutim: a) svi izvještaji o slavenskim monoksilima potječu tek od kraja VI. st., a još g. 552 moraju se Slaveni prilikom prijelaza preko Dunava poslužiti gepidskom pomoću, i to uz skupu cijenu od jednog zlatnika po glavi; monoksili, uostalom, predstavljaju nesumnjivo najstariji oblik izradbe čamaca na čitavom svijetu; b) ime Tise (Τῆσας ili Τίσας ili Τίζας) nalazi se u društvu dvaju drugih imena rijeka, Δρηκων (Δρηγκων) i Τιφήςσας, od kojih prvo nema dosad uočene veze s bilo kojim današnjim slavenskim imenom, a drugo je prešlo u slavensko ime Tamiš bugarsko-turskim i mađarskim posredovanjem (Tibis-*Tjimis-Temes-Tamiš); mislim, da treba ta imena uzeti kod provjeravanja Barišičevih teza kao kompleks, pa ako se, uz njegove pretpostavke, ne može objasniti čitav kompleks, obrazloženje na komade ne vrijedi više; kad bi naime Slaveni kompaktno naseljavali taj kraj već u V. st., odakle prekid u nazivima rijeka?; c) teza o etničkom jedinstvu hunskih podanika u suprotnosti je s izvorom, koji upravo za njih izričito kaže, da »su prava mješavina« (ξύγκλιδες γὰρ ὄντες str. 53), bez obzira na to, da su iz te mješavine sigurno izuzeti Huni i Goti, a možda i Romani; pred sobom imamo dakle sigurno mješavinu najrazličitijih plemena podložnih Hunima — po kasnijim podacima sudeći prije svega Gepida, koji su u VI. st. svakako masovno naseljavali taj kraj — i njihovih ratnih zarobljenika, a ne jedinstveno pleme. Te napomene vrijede u mnogom i za prikaz K. Jażdżewskog (Atlas 1, 1948, str. 63—96, 2, 1949, karte 9—14), koji se uglavnom poslužio Niederleovim prikazom naseljavanja Slavena u Podunavlju.

Zar se na osnovu ovih labavih elemenata može odustati od razvitka, posvjedočenog jasnim i preciznim podacima prilično pouzdanih izvora iz VI. stoljeća?

2b) Uloga Avara u naseljavanju Slavena, usprkos velikom značenju Avara za naseljavanje Južnih Slavena, pogrešno je prikazana i znatno pretjerana; isto vrijedi i za opseg »Avarije« poslije g. 568.

2c) Stvarni put Avara u Podunavlju dodiruje samo Bijele Hrvate iza Karpata, a ne hrvatske tragove kod Kašuba, na Saali, u Češkoj, Moravskoj, Slovačkoj i Grčkoj; vjerojatno nije ni u vezi s hrvatskim tragovima u Karantaniji. U svakom slučaju ne mogu se njime objasniti svi tragovi Hrvata izvan Bijele Hrvatske, a već time pada teorija, da bi Hrvati predstavljali naročito vojnički elemenat među Slavenima, naseljavan Avarima u svojstvu saveznika. Vjerojatnije je — naročito zbog veza između dijaspore Hrvata i Duljeba, koji su zacijelo bili razbijeni od Avara — da je i hrvatska dijaspora nastala kao posljedica bijega dijelova Hrvata iz Bijele Hrvatske prilikom četiriju avarskih pohoda preko toga teritorija 562—566 po tada još manjem slavenskom teritoriju, a da su se zatim, zajedno sa širenjem Slavena, širili dalje i ti raštrkani komadići Hrvata i sve se više među sobom udaljavali (ZČ 4, 1950, str. 45—47; HZ 5, 1952, str. 42—43). Jadranski Hrvati predstavljaju u toj dijaspori ipak zaseban slučaj, prvo zbog svog opsega, a drugo zbog toga, što razlike između jezičnog razvitka Slovenaca i Hrvata u pogledu dodira sa zapadnim Slavenima, kako sam upozorio na osnovu Ramovševih radova (ZČ 4, 1950, str. 40—41, 164—165; HZ 5, 1952, str. 33—34, 43), onemogućavaju svaku hipotezu o masovnom naseljavanju Hrvata iz područja Zapadnih Slavena, pa i njihovo masovno naseljavanje posredstvom Avara, koje predlaže Baradina kombinacija.

2d) Baradino shvaćanje avarsko-slavenskoga plemenskog saveza u suprotnosti je s dosadašnjim rezultatima konkretne analize izvora o tom pitanju. Pogrešna je međutim i podloga njegova shvaćanja. Citati, koje navodi u prilog dokazu, da »savremenici između Avara i Slavena ne prave razliku«, dokazuju naime protivno: da su oni tu razliku uočili. Kako bi inače Teofilakt mogao navoditi čak i broj jednih i drugih zarobljenika, a Pseudo-Fredegar njihov odnos u borbi; kako bi izvori prilikom opisa niza napadača spominjali i jedne i druge (ZČ 4, 1950, str. 49—82, 84—85)? Kako su Slaveni gotovo uvijek predstavljali mnogo veći dio ljudstva u avarsko-slavenskim vojskama, a osim toga i napadali prvi, upotreba obaju naziva kao i upotreba samo naziva Slaveni ne znači nikakav problem — pisci se u drugom slučaju povode za jednostavnom činjenicom brojčanog prevladavanja Slavena. A osim toga se ne smije gubiti iz vida, da uz zajedničke avarsko-slavenske napadaje i u vrijeme avarsko-slavenskoga plemenskog saveza postoje i samostalni napadaji slavenskih plemena. Međutim, činjenica, da malobrojniji Avari pokrivaju svojim imenom razmjerno često u opisima navala i Slavene (ZČ 4, 1950, str. 85), dokazuje, suprotno Baradinim zaključcima, neravnopravnost između različitih elemenata njihova saveza. Jer je ta činjenica u sukobu s brojčanim razmjerom, može naime da je objasni samo drugačiji odnos, a to je politička premoć Avara, koju jasno dokazuje i činjenica, da se navale Slavena gotovo uvijek zaključuju nagađanjem o miru s Avarima. Navedene činjenice obaraju naravno i Baradinu koncepciju o postanku starohrvatskog društva. Analiza ove koncepcije same odvela bi nas isuviše daleko (usp. Hauptmann, Razprave I, 1950, str. 88—108, i O. Mandić, HZ 5, 1952, str. 131—139), ali moram ipak upozoriti na njezine osnovne mane izražene u tezama: prebacivanje problema postanka države iz unutrašnjeg ekonomsko-društvenog razvitka na utjecaj izvana (Avara i Bizanta); dokazivanje izuzetnoga društvenog položaja Hrvata s pomoću postojanja tragova njihova imena u toponimima i etnonimima (usp. tragove Duljeba, poraženih od Avara, a i toliko drugih slavenskih i neslavenskih plemena, koji su naprosto rezultat postojanja njihovih malih dijelova u stranoj okolini bilo putem vlastitog raseljavanja, bilo putem dolazanja novih masa naseljenih u njihovu postojbinu); teorija o avarskom korijenu

hrvatskog društva, koja pretpostavlja kod Hrvata gotovo pola milenija prekida u društvenom razvitku — do XI. st.; teza o pomoći Bizanta u ustanku Hrvata protiv Avara, koja, po mojem uvjerenju, ulazi u sklop bizantske tendencije u Konstantinovu izvještaju o seobi Hrvata (HZ 5, 1952, str. 21—28); tvrdnja o postanku hrvatske »feudalne« države početkom VII. st., što je u nepomirljivoj suprotnosti kako s rezultatima dosadašnjega naučnog proučavanja uopće, tako i s vlastitom Baradinom koncepcijom o uređenju starohrvatske države (a i sa činjenicom, da i Bizant sam u to doba nije feudalna država).

1 i 3) Pitanje seobe Hrvata svakako treba riješiti u sklopu naseljavanja Južnih Slavena uopće, ali taj zahtjev niti znači nešto novo, niti bilo kakvu korekturu već odavna usječenog puta nauke, koji se jasno odražava i u današnjem stanju ove njezine problematike. Međutim, njegovo rješavanje putem povezivanja tragova hrvatskog imena, koje može da predstavlja samo takvu ili drugačiju kombinaciju, po mojem je mišljenju skrajnje problematično. Da govorim otvoreno: čak kad bi bilo nesumnjivo dokazano, da je Konstantinov izvještaj o seobi Hrvata njegova vlastita kombinacija, između njegova izvještaja i Baradinih teza vidim u tom pogledu samo dvije razlike, naime da je Baradina podloga u pogledu tragova hrvatskih imena potpunija (ali ne potpuna!) i da je njegova kombinacija još 1000 godina mlađa. Ali mislim, da sam u HZ 5, 1952, str. 1—38, ipak barem učvrstio i treću razliku, naime Buryjevo i Hauptmannovo mišljenje, da izvještaj u 30. gl. De adm. imp. nije kombinacija bizantskog pisca, nego da se on oslanja na dalmatinsku i hrvatsku narodnu tradiciju. No, bez obzira na to, čvrsto sam uvjeren da put do rješenja problema seobe Hrvata vodi isključivo preko analize izvora najbližih događajima i utvrđivanja njihova karaktera, pouzdanosti ili nepouzdanosti. Rješenje, da li je neki izvor u nekom pogledu pouzdan ili ne, sadrži naime već i rješenje, da li njegov sadržaj odgovara istini ili ne, pa je zbog toga u tehnici historičareva rada uopće nemoguće odvajati ta dva pitanja.

Bogo Grafenauer

V. NOVAK - P. SKOK, SUPETARSKI KARTULAR.

Izdanje JAZU, Zagreb 1952.

Kartular sv. Petra u Selu, jedna od najvažnijih zbirki izvora za povijest Hrvatske i Dalmacije u XI. i XII. st., čekao je dugo vremena svoje kritičko izdanje. Cjeloviti tekst objavio je tek F. Carrara 1844 u Splitu, dakle prije više od jednog stoljeća. Drugo izdanje čitavog teksta, zajedno s faksimilima, priredio je prof. dr. Viktor Novak s prof. dr. P. Skokom pod gornjim naslovom u edicijama JAZU, prekinuvši tako prilično dugu pauzu. U međuvremenu su pojedini hrvatski povjesničari objelodanili veće ili manje odlomke. Kako se ovdje radi o izvoru, koji je — kako prof. Novak s pravom kaže — »spomenik prvog reda, kakvih za to vrijeme kod ostalih južnih Slavena uopće još nema« (8), njegovim podacima koristili su se, iako s različitim uspjehom, svi naši dosadašnji povjesničari, počevši od Luciusa, za prikazivanje prilika, događaja i vladara dotičnog razdoblja hrv. povijesti. Uza sve to ne može se još uvijek reći, da je sadržaj toga kartulara do kraja iscrpen, osobito ako se pristupi njegovu proučavanju novim metodama povijesnog istraživanja.

Prof. Novak popratio je ovo izdanje općim napomenama i odgovarajućim studijama, koje se odnose na tekst i sadržaj kartulara.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VI.

1953

BROJ 1-4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B

